

О. А. Шумейко,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків

МОВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО: НЕОЛОГІЗМИ

У статті схарактеризовано мовні механізми творення комічного, пов'язані з поетичними новотворами. Традиційним для художньої стилістики кінця ХХ ст. є застосування неологізмів. Характерна особливість їх використання в поетичній мові досліджуваних авторів полягає в експресивності створених індивідуально-авторських образів, що підсилює комічну оцінку реалій. Серед авторських новотворів багато складних назв, компоненти яких містять виразне оцінне значення. Уживання складних слів-образів, що є логічно змістовними заміниками словосполучень, порівняльних зворотів, зумовлене естетичними настановами того чи іншого автора, своєрідністю його творчої манери, особливостями художнього мислення.

Ключові слова: неологізм, гумор, іронія, сатира, сарказм, комічний ефект.

ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ КОМИЧЕСКОГО

В статье охарактеризованы языковые механизмы создания комического, связанные с поэтическими новообразованиями. Традиционным для художественной стилистики конца ХХ в. является употребление неологизмов. Характерная особенность их использование в поэтическом языке исследуемых авторов состоит в экспрессивности созданных индивидуально-авторских образов, что усиливает комическую оценку реалити. Среди авторских новообразований много сложных названий, компоненты которых содержат выразительное оценочное значение. Употребления сложных слов-образов, являющихся логически содержательными заместителями словосочетаний, сравнительных оборотов, обусловлено эстетическими установками того или иного автора, своеобразностью его творческой манеры.

Ключевые слова: неологизм, юмор, ирония, сатира, сарказм, комический эффект.

CREATION COMIC LANGUAGE MEANS: NEOLOGISM

The article describes the creation of the comic language mechanisms associated with poetic tumors. Traditional artistic style of the late twentieth century is the use of neologism. A characteristic feature of the use of poetic language study authors is to create individual expressiveness-copyright images that enhances the comic assessment of realities. Among the many complex tumors copyright titles whose components contain expressive estimated value. The use of sophisticated word-images that are logically meaningful phrases substituents, comparative revolutions, due to the aesthetic attitudes of a particular author, originality of his creative manner.

Creating comic poetic neoplasms associated with potential to explicate these units humorous assessment. Given the general trends of poetic language of the late twentieth century to create a comic effect is often used neologisms. Different expressions comic figure because of the emergence of language units, even nohaving appropriate stylistic overtones, resulting copyright modifications become ironic, satirical or sarcastic sound.

To express the comic poets turn to various means of creating poetry tumors. By way of creating tumors secrete several varieties, including:

- 1) semantic neoplasms, based on a rethinking of canonical words, use them with the new value;
- 2) the derivation, which emerged as a result of morphological methods of creating words;
- 3) lexical and syntactic formed by a collection of one word of two or more tokens.

Occasional seen as a powerful means of expression. The presence or absence of expressive evaluation of a new word depends on several factors: the context, semantic and stylistic compatibility or nespoluchuvanosti formative elements of character lexical meaning motivating the base, emotional and stylistic coloring affixes. Copyright neoplasms are based on models that exist in literary language. In fiction they have different stylistic features (as created to achieve certain expressive and stylistic effect). This effect occurs primarily because the reader himself comprehends the process of creating new words, for each occasional formation – a previously unknown, unusual combination of structural word or morpheme words. The degree of expressiveness occasional formation depends not only on its novelty and contextual environment. The semantics of words and meaning additional increase of poetry defined context. Especially significant impact in determining the context semantics occasional formations, since most of them either ambiguous or has only a conditional value and context it may specify.

Key words: neologism, humor, irony, satire, sarcasm, comic effect.

Проблема комічного посідає особливе місце в історії вітчизняної та європейської науки. В українському мовознавстві є численні праці, присвячені мовним механізмам комічного в художній літературі, поза увагою дослідників залишається українська поезія кінця ХХ століття.

У поетичних творах цього періоду виразно заявляє про себе комічне, головним чином іронія та сарказм. Вони посідають помітне місце в громадянській, філософській та інтимній ліриці.

Актуальність проблематики статті зумовлюється необхідністю монографічного опису комічного в українській поезії другої половини ХХ століття; потребою виявити мовні засоби вираження комічного, схарактеризувати їх у контексті індивідуальних стилів.

Метою статті є виявлення та дослідження поетичних новотворів як засобу творення комічного в українській поезії кінця ХХ ст.

Об'єкт дослідження – мова української поезії кінця ХХ століття.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві на лінгвістичному рівні досліджено явище комічного в українській поезії кінця ХХ ст., визначено і схарактеризовано поетичні новотвори як засіб його творення.

При аналізі поетичних новотворів як дієвого засобу творення комічного важливим є врахування того, що в одних неологізмах гумористичний елемент міститься в самому їх значенні, а в інших виникає як результат різноманітних структурних та семантичних трансформацій аналізованих одиниць чи вміщення їх у специфічні контексти.

Поети звертаються до поетичних новотворів для реалізації певних стилістичних настанов. Нова форма сполуки сприяє зростанню експресії.

Окаціоналізми в поетичних творах аналізованого періоду використовуються з метою увиразнення, посилення гумористичного значення або ж на основі наявного мовного вислову створення модифікованого образу із гумористичним значенням.

У сучасній українській поезії спостерігаємо прагнення до максимального використання виразально-зображальних можливостей слова, до новизни висловлювання, до незвичного словесного образу, зокрема шляхом творення різноманітних індивідуально-авторських слів та сполучень. Причини виникнення індивідуальних неологізмів загалом відомі: пошук

авторами найдосконалішої форми для вираження своїх думок, настроїв, почуттів, потреба в більш виразних словах порівняно з канонічною лексикою, прагнення до оновлення й поетизації мовлення.

Оказіоналізми як продукт індивідуально-авторської мовотворчості постають у результаті свідомого, стилістично вмотивованого відхилення від мовної норми. Їхніми характерними ознаками є ненормативність, належність мовленню, функціональна одноразовість, синхронно-діахронна дифузність, похідність, експресивність.

За способом творення виділяють кілька різновидів новотворів, зокрема:

- 1) семантичні новотвори, в основі яких лежить переосмислення канонічних слів, уживання їх із новим значенням;
- 2) словотворчі, які постали в результаті морфологічних способів творення слів;
- 3) лексико-синтаксичні, які утворені стягненням в одне слово двох або більше лексем.

Оказіоналізми розглядають як потужний засіб експресії. Наявність чи відсутність експресивної оцінки в новому слові залежить від низки чинників: контексту, семантичної та стилістичної сполучуваності чи несполучуваності словотворчих елементів, характеру лексичного значення мотивуючої основи, емоційно-стилістичного забарвлення афіксів. Авторські новотвори будуються за моделями, які існують у літературній мові. У художньому тексті вони виконують різні стилістичні функції (оскільки створюються з метою досягнення певного експресивно-стилістичного ефекту). Цей ефект виникає передусім тому, що читач сам осмислює процес створення нового слова, адже кожне okazіональне утворення – це невідоме раніше, незвичне поєднання словотвірних морфем чи слів. Ступінь експресивності okazіонального утворення залежить не лише від його новизни й контекстуального оточення. Семантика слова та додаткові смислові нащощення в поезії визначаються контекстом. Особливо відчутний вплив контексту при визначенні семантики okazіональних утворень, оскільки більшість їх або багатозначна, або має умовне значення й лише контекст може його конкретизувати.

Серед афіксальних дериватів важливу роль у творенні комічного ефекту відіграють дієслівні новоутворення, які відзначаються яскраво вираженою оцінністю, високою експресивністю. Наприклад: «*Один же він у тебе, Солженицін! / А ти його на поїд віддаєш. / Не наколінкувалась, білолиця, / просторами ГУЛАГівських мереж?..*» [13, с. 83]. У наведеному контексті дієслово *наколінкуватися* внаслідок своєї незвичної форми експресивно передає значення «принижуватися». Іронічного звучання набуває в контексті дієслов *професорувати*, хоч твірна основа деривата (*професор*) має звичайно позитивне оцінне значення: «*Живемо як у Бога за пазусою: / заслуги, вислуги, вислизуємо звинно. / Звісно, професоруєм, а межистравними павзами / згадуються наші діла добродійні*» [8, т. I, с. 95]. В одному негативно оціненому ряді зі згаданим дієсловом постає сполука *діла добродійні*, що, по суті, є енантіосемічною.

Особливе значення для вираження стилістичних відтінків авторських новотворів має контекст. Як правило, незвичне найближче оточення okazіонального слова увиразнює й підкреслює оцінну семантику та стилістичні функції аналізованих лексем: «*Прозайки, поети, патріоти! / Давно опазурились солов'ї, / одзьобились на нашій Україні*» [17, с. 28]. Поетично маркована лексема *соловей* зберігає в сучасній ліриці позитивне забарвлення, пов'язане з образом співців. Саме на зіткненні його позитивної емоційної тональності з негативною оцінністю okazіоналізмів *опазурились, одзьобились* (твірні слова *пазурі, дзьоб* сполучаються з назвами хижих птахів, а тому асоціюються з хижакками, що розривають здобич) виникає гостро сатирична оцінка образу. У такому контекстуальному оточенні лексема *патріоти* зазнає переосмислення, змінюючи модус оцінки на протилежний.

Виразну негативну оцінку демонструють традиційні суфікси згрубілості: «*Приблудище моє мовчазнюще, / Сатрапище нічне прокльонописне, / Спіткнись. Спіткнись об крем'я це навмисне, / Об Слово це єдиностраждущее...*» [14, с. 7]. Авторські новотвори з відповідними суфіксами надають поетичному тексту гостро іронічного звучання.

На противагу їм, суфікси зменшено-пестливі надають лексемам гумористичного забарвлення: «*Хата, хатуся, хатинюшка, Хатусенька, Хата Стріхівна, ой*» [7, с. 25]. Остання сполука, що експлікує ім'я та ім'я по батькові, додає текстові м'якого гумору.

Досить продуктивною в аналізовану матеріалі є словотвірна модель іменників (подекуди прикметників) з елементами *нів-, напів-*, що вказують на неповноту вияву ознаки. Як відзначає Т. Берест, у поетичному мовленні В. Стуса функціонують новотвори із префіксом *нів-*, на який припадає основне експресивно-емоційне навантаження. Вони використовуються поетом при створенні метафоричної картини СРСР [1, с. 271]. Ці префіксоїди, вступаючи в незвичні словотвірні зв'язки, утворюють оригінальні, емоційно й семантично виразні оцінні лексеми. Утворені в такий спосіб слова є засобом сатиричної оцінки суспільного стану: «*О царство півсерць, півнадій, півпричалів, / півзамірів царство, півзмаг і півдум!*» [17, с. 90]; «*Тут анонім – і мляво, й кволо – / байдуже суне навімання. / І все витоптує доволка / півправа-півбрехня*» [16, с. 64]; «*Державо напівсонця-напівтьми, / ти крутишся у гадину, відколи / тобою неспокутий трусить гріх / і докори сумління дух потворять*» [17, с. 123]; «*...І з'явилися напівлюди, / А за ними – віцебик... / Стали чесними іуди... / А народ до цього звик. / Напівправа, напівміра, / напівсєвдопочуття, / напівнедобита ліра, / Що фальшує все життя... / Піднімають суперечку напівакадеміки, / називають просом гречку / у жару полеміки... / Напівчорне, напівбіле, / Напіврідна Колима... / Напіввиправдане тіло – / Хоч душі уже нема... / Напівправа, напівміра, / Недоважена мораль... / Обернутися б у звіра – / Така душі людської жаль*» [3, с. 49]. Механізм творення поетичних неологізмів цілком зрозумілий, оскільки вони сполучаються в поетичному ряду з нормативними дериватами (*напівлюди, напівтьма*). Загалом неологізми стають більш експресивними, коли вони ампліфікуються, зокрема, за близькими словотворчими ознаками. Утворені за загальнономовних зразком лексеми *півсерце, півнадія, півпричал, півзамір, напівміра, напівакадеміки* виразно означають «півжиття» громадян тоталітарної держави. Особливою аксіологічною семантикою серед наведених новотворів позначені композити *півправа-півбрехня* та *напівсонце-напівтьма*, експресивність яких зумовлена також антонімічністю компонентів. Негативна оцінка й експресивність лексем *напівсєвдопочуття, напівнедобита (ліра), напіврідна (Колима), напіввиправдане (тіло)* зумовлюється тим, що словотвірний формант *напів-* «подвоює» аксіологічну семантику твірних основ, що загалом слугують сатиричному осягненню дійсності.

Функціонування дериватів зі згаданим формантом спостерігаємо й у поетичній мові Ліни Костенко: «*Колись, давно, були якись гіганти. / Тепер зручніші виміри – пігмей. Напівнезadari чи напівталанти, / В космічний вік – дрімучий Прометей*» [10, с. 207]. Семантиці новотворів *напівнезadari, напівталанти* надає іронічності формант *напів-*, який має значення неповного вияву ознаки й інтенсифікує оцінку. Твірні ж слова позначають поняття, що передають повний вияв ознаки. Ці мовні одиниці органічно входять до поетичного ряду, побудованого на зіткненні словообразів із протилежним оцінним значенням: *гіганти, пігмей, дрімучий Прометей*. Визначальною для розгортання поетичної думки, на наш погляд, є опозиція *гіганти – пігмей*. Іронічність тексту закладена вже на початку строфи: займенник *якись*, поєднуючись із лексемою *гіганти*, нейтралізує його позитивну маркованість. Так само епітет *дрімучий* знижує оцінне значення імені *Прометей*.

Заперечення семантики позначуваного маємо й у разі творення неологізмів додаванням префіксоїда *анти-*: «*Сьогодні занаряджено / це дві бригади / антив / в каменоломню / ламати камінь / на нові антискрижалі*» [5, с. 70]. Цей формант

надає зображуваним реаліям значення несправжності. В аналізованому контексті іронічне значення лексеми розвивається внаслідок того, що формант приєднується до слова із сакральною семантикою.

Комічний ефект у конкретному його вияві досягається також шляхом утворення іменників від прикметників, які мають негативну оцінку, наприклад *дурнолобий* – *дурнолобіці*, *туполобий* – *туполоб*, *плосколобий* – *плосколоб*, що засвідчують контексти: «– В десятому коліні – на Україні / Й не знати її мови! / **Туполоб?** / Чи з ненависті?!» [13, с. 123]; «*То що ж ви, хлопці, що ж ви, що ж ви, хлопці?! / Це ж до такого стида, дожили. / Б'єте своїх, прокляті дурнолобіці, / Наївні бевзі, теленні, хохли!*» [9, с. 10]; «*Йй дошкулляли в суєті / ті мудрагелі, плосколоби, / нічому не причетники – всі ті / многоглаголяці нероби*» [15, с. 14]. Негативне звучання лексеми *дурнолобіці* посилюється експресивно-емоційним означенням *прокляті*, яке має негативний заряд і разом зі зневажливими словами *бевзі*, *теленні*, *хохли*, у семантиці яких поєднуються оцінка розумових здібностей людини та вказівка на «національність», допомагає створити цілісний сатиричний образ. Слід відзначити останній контекст, у якому поетичний образ постає шляхом нанизування загальнономовних лексем та авторських новотворів: *плосколоби*, *нічому не причетники*, *многоглаголяці нероби*, – що є засобом негативної іронічної оцінки.

Сучасна поезія дає надзвичайно багаті та різноманітні зразки стилістичного використання складних слів, які внаслідок своєї компресивності мають потужні виражальні властивості. Показовим у мові аналізованої поезії є творення авторських неологізмів шляхом основокладання з метою досягнення відповідного художньо-стилістичного ефекту: «*Кляп – в горлянки молодим! / Де є світло – є тїнь! / Де вогонь – там є і дим – / Знає це і дурноляп!*» [13, с. 103]; «*А тут кого заткало павутиною? / Кому це час так амфору надгрив? / Антон Ключенко, писано латиною. / Це, певно, з тих, юхтових, фарфоліз*» [11, с. 96]. Як у мовній, так і в поетичній практиці твірні слова містять у своєму значенні іронічний відтінок, експресія якого зростає в новотворах, до того ж цьому сприяють контексти, зокрема суєдиство зі згубленими одиницями (*горлянки*, *надгрив*). В останньому прикладі індивідуальна мовотворчість поета спрямована на те, щоб своєрідно оживити внутрішню форму загальнономовної лексеми, увиразнити її значення: компонент складного слова замінено іншим, семантично близьким (*блюдолиз* – *фарфоліз*).

До характерних прийомів використання складних слів належить актуалізація поетичних новотворів, структурні елементи яких містять оцінне значення. Багато таких іронічних оцінних структур функціонує в поетичній мові Неда Неждана: «*Ти такий витончено-парфумний / що я не можу пригадати кольору твоїх парфумів запаху твоїх очей*» [12, с. 94]; «*Ти стаєш таким надривно-драматичним / що стає тоскно / А я стаю такою несправжньо-театральною / що стає нудно*» [12, с. 95]. Прикметникові утворення з оцінними компонентами можуть мати різний ступінь вияву комічного: «*А кіно / воно масове / масово-затїйницьке / всі години в сувої скручені / сотні зуб для одної посмішки*» [12, с. 70]; «*На стапелі – «Велике щастя», / Ліврейно-ліврний роман*» [6, с. 79]. У першому контексті композит *масово-затїйницький*, мотивований відомою сполукою (рос. *массовик-затейник*) набуває значення «створений для розваг». Епітет *ліврейно-ліврний* з виразною негативною конотацією в поезії В. Данька теж має прозору семантику: *ліврейний* експлікує значення «прислужницький», а *ліврний* реалізує сему 'низької якості'.

Експресивні своєю формою і змістом оказіональні авторські утворення стають дієвим засобом сатиричної оцінки суспільних вад: «*Якби я міг розворожить / Міцанство в реактивнім леті / І на серцях колючий дрїт, / Одежі сірі стоганебні / І на економічнім небі / Всеїжойжучий живїт!*» [4, т. I, с. 37]. Метонімія *всеїжойжучий живїт*, *одежі сірі стоганебні* у поезії М. Вінграновського виразно маніфестують міщанство, сірість, пристосованість.

Продуктивним прийомом комічного є творення слів лексико-синтаксичним способом. Цей спосіб творення нових лексем характерний для ідіостилю І. Калинця: «... *то ти будеш ласувати: / тістечка-їстечка, / маківник-смаківник, / горішки-пустобрішки, / шоколадку за колядку, / аноруту-хрускїт-чутти, / мандаринки-течуть-слинки, / медівник – у-роті-зник, / родзинки – для Дзвінки, / конфїтюру-замазуру, / крем-мазайло – / з-торта-вилізайло...*» [8, т. II, с. 104]; «*Був собі хлопчик – / наколінігопчик / на коліні – на коні / ма-ми-нім. / Був у нього братик – / нарроверігнатик. / Сам жене, сам жене – / а мене? / Був у нього тато – / хочуватомобільмати. / Кидаймо монетки в скарбоньку-касєтку. / Була в нього бабуся – / похатїкручуся. / Треба нашій бабці роликів до капців. / Був у нього дїдусь – / пішкиобїдусь. / Ходить собі сам – / такий з нього пан*» [8, т. II, с. 111–112]. Наведені контексти виразно демонструють національний сміховий вербальний простір. Проте за легкою гумористичною формою в другому прикладі виявляються несподівано серйозні речі – авторська оцінка стосунків між поколіннями, їхні матеріальні цінності.

Індивідуально-авторські новотвори можуть ставати ключовими словами, навколо яких розгортається поетичний текст. Звернімося до циклу «Семігини» І. Калинця, у якому є заголовний вірш, де означено персонажів, а наступні поезії циклу розкривають відповідно їхню художню семантику: «*зїйшли семігоряни / зі семи гір: / Семилїнько Спанько / Семіпокіренко Боязкий / Семілакімець Неситий / Семіпяк Бездонник / Семісловоблуд Відступник / Семізадрець Зависний / а останній (щоб йому не тїльки / язика, а й рученьки і ніженьки / покрутило) / Семіперекінчик Потурнак / та й похваляються / чий грїх найсемігрїшен*» [8, т. II, с. 367]. За оказіональними номенами стоять смислові домінанти концептуальної картини світу українців. Першою частиною кожної власної назви є елемент *сім-* (*семи-*), що має виразне символіко-міфологічне значення. Слова з елементом *сім* у народній культурі містять позитивне оцінне значення або ж виражають максимальну повну ознаку. За алегоричними іменами й оцінними прізвиськами приховуються риси національного характеру.

Авторські новотвори часто використовуються саме для вираження оцінних значень. Показовими в цьому зв'язку є складноскорочені слова: «*Катога-філер ради слави / Україні влаштував Помпеї... / Все ж поспитаймо в партлакеїв: / Де ж брат твій Авель?!*» [6, с. 32]; «*Я був у натовпі. Я був німим. / Я сором відчував за власну ницїсть. / За воєнрабство. І безмірний жаль / виповнював мою голодну душу, / що я не пес. Ороденосний пес*» [17, с. 384]; «*Рад-соц-коңц-таборів союзу, / котрий Господь забув, / дїявол теж забув*» [17, с. 37]. Наведені контексти показові щодо такого прийому творення комічного, як свідоме контекстуальне зниження лексики, яка належала до ідеологічно маркованої.

Індивідуально-авторські новотвори використовуються для передавання комічної оцінки. Серед лексичних одиниць такого типу, що функціонують у сучасній поетичній мові, виразно виділяються слова з компонентом пів-, напів-, які мають значення неповного вияву ознаки та інтенсифікують оцінку, надаючи семантиці утворених слів іронічності (напівнезadari, напівталанти (Л. Костенко), напівакадеміки, напівпсевдопочуття (О. Білаш). Характерною для аналізованого періоду є також актуалізація поетичних неологізмів – складних назв, структурні елементи яких містять негативне оцінне значення (*масово-затїйницьке кіно* (Неда Неждана), *ліврейно-ліврний роман* (М. Данько).

Отже, експресивність індивідуально-авторських образів посилює комічну оцінку зображуваних реалій. Серед авторських новотворів багато складних назв, компоненти яких містять виразне оцінне значення. Уживання складних слів-образів, що є логічно змістовними заміниками словосполучень, порівняльних зворотів, зумовлене естетичними настановами того чи іншого автора, своєрідністю його творчої манери, особливостями художнього мислення.

Література:

1. Берест Т. Лексичні новотвори у поезії Василя Стуса / Т. Берест // Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць. – Донецьк : ДонДУ, 1999. – Вип. 5. – С. 269–271.
2. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії / В. А. Чабаненко. – К. : Вища школа, 1984. – 167 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

3. Білаш О. І. Ти відчал, моя печаль... : Поезії. / О. І. Білаш. – К. : Укр. письменник, 1992. – 95 с.
4. Вінграновський М. С. Вибрані твори: У 3 т. – Т. 1: Поезії / М. С. Вінграновський. – Тернопіль : Богдан, 2004. – 400 с.
5. Горбаль М. А. Деталі піщаного годинника: Вірші. / М. А. Горбаль – К. : Укр. письменник, 1992. – 111 с.
6. Данько М. М. Й сонця прихилив би!... : Поезії. / М. М. Данько– К. : Рад. письменник, 1991. – 204 с.
7. Драч І. Ф. До джерел: Вірші, поеми, переклади / І. Ф. Драч– К.: Дніпро, 1972. – 303 с.
8. Калинець І. Зібрання творів: У 2 т. / І. Калинець. – К. : Факт, 2004. – Т. I, II.
9. Костенко Л. В. Берестечко: Історичний роман. / Л. В. Костенко. – К. : Укр. письменник, 1999. – 157 с.
10. Костенко Л. В. Вибране. / Л. В. Костенко– К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
11. Костенко Л. В. Маруся Чурай: Історичний роман у віршах / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1982. – 136 с.
12. Неждана Неда. Котивишня: Збірка віршів / Неда Неждана. – К. : Смолоскип, 1996. – 108 с.
13. Самійленко М. О. ...пошерхом крила : Поезії / М. О. Самійленко. – К. : Укр. письменник, 1993. – 197 с.
14. Сапеляк С. Є. Журбопис : Вірші, публіцистика / С. Є. Сапеляк. – Х. : Майдан, 1995. – 96 с.
15. Сенатович О. П. Обличчям до голуба : Вірші та поеми / О. П. Сенатович. – К. : Дніпро, 1990. – 230 с.
16. Сокульський І. Г. Владар каменю : Вірші / І. Г. Сокульський. – К. : Укр. письменник, 1993. – 158 с.
17. Стус В. Вечір. Зламана віть : Вибране / В. Стус. – К. : Дух і літера, 1999. – 383 с.

УДК 811.161.2' 367

Н. П. Щербачук,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИЧИНОВИХ СИНТАКСЕМ ЯК УСКЛАДНЮВАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ РЕЧЕНЬ-РЕПЛІК

У статті проаналізовано специфіку функціонування вторинних предикатних синтаксем у семантико-синтаксичній структурі простих речень діалогічних єдностей типу питання-відповідь, причини їх використання. Установлено, що будовам із такими додатково інформаційними компонентами властива лаконічність. Досліджено прості речення-репліки з причиновими синтаксемами, реалізація семантичних груп зовнішньої та внутрішньої каузації, наведено статистичні дані, з'ясовано стилістичний аспект каузації для речень-реплік.

Ключові слова: вторинна предикатна синтаксема, семантико-синтаксична структура, просте речення, речення-репліка, категорія причини, каузальні семантико-синтаксичні відношення, внутрішня каузація, зовнішня каузація.

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРИЧИННЫХ СИНТАКСЕМ КАК УСЛОЖНЯЮЩИХ КОМПОНЕНТОВ СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ ПРЕДЛОЖЕНИЙ-РЕПЛИК

В статье проанализировано специфику функционирования вторичных предикативных синтаксем в семантико-синтаксической структуре простых предложений диалогических единств типа вопрос-ответ, причины их использования. Установлено, что структурам с такими дополнительными информационными компонентами свойствен лаконизм. Исследованы простые предложения-реплики с причинными синтаксемами, реализация семантических групп внешней и внутренней каузации, приведены статистические данные, выяснено стилістический аспект каузации для предложений-реплик.

Ключевые слова: вторичная предикативная синтаксема, семантико-синтаксическая структура, простые предложения, предложение-реплика, категория причины, каузальные семантико-синтаксические отношения, внутренняя каузація, внешняя каузація.

FUNCTIONING FEATURES OF CAUSAL SYNTAXEMES AS COMPLICATING COMPONENTS OF SENTENCE-REPLY SEMANTIC STRUCTURE

In the article the close relationship of functioning language, especially the grammar structure, with a semantic approach of the studying syntactic units and their categories was revealed. The component composition of semantically simple elementary and not elementary constructions was defined. The dialogic speech for updating new information through the implementation of basic and primary function of the message is set. The using in the structure of sentences of sentence-reply components that don't explain the significance of the central component and they are syntactically independent and communicative predetermined task was justified. The specificity of functioning of the secondary predicate syntaxemes in semantic syntax of simple sentences, dialogical unities in type question and answer, the reasons for their using were analyzed. It was determined that laconism is characteristic of the structures with such additional informational components. The simple sentence-replies of causal syntaxema, implementations of semantic group causation, both foreign and domestic, are studied with showing the data. The stylistic aspect causation in simple sentences, replicas in material works of Ukrainian writers of 19th–20th centuries was shown.

Key words: secondary predicate syntaxema, semantic and syntactic structure, simple sentences, sentence-reply, category of reason, causal semantic and syntactic relations, internal causation, external causation.

Функціонування мови, передовсім її граматичний устрій, найтісніше пов'язане із семантичним підходом до вивчення синтаксичних одиниць та їх категорій.

Потреба констатувати факт дійсності, повідомити думку, пояснити будь-яке явище впливає на вибір носієм мови специфічних засобів і способів, які реалізовуватимуть власне модель речення в різних мовленнєвих ситуаціях. На думку Ш. Баллі, щоб перевести мову в мовлення, необхідно виконати функцію актуалізації [9, с. 93]. А відтак з'ясування специфічних рис семантичної структури синтаксичних конструкцій можливе саме на матеріалі діалогічних побудов. Оскільки саме в них під впливом лінгвістичних і паралінгвістичних факторів зафіксовано різні процеси модифікацій структурних схем речення. Їх актуалізація і адаптація яких до умов спілкування реалізує основні функції. Тому дослідження цих структур є **актуальним** для сучасного мовознавства.

Будь-яка семантична модель речення має свою компонентну наповнюваність, яка допомагає реалізувати загальне значення конструкції, а відтак дати назву позамовній дійсності. Така функція елементів орієнтована на семантико-синтак-